

Unie Korony/Rzeczypospolitej w epoce nowożytnej

Tematem mojej pracy są unie, czyli związki dwóch lub większej liczby państw. Jeśli taki związek oparty jest na osobie wspólnego władcy do czynienia mamy z unią personalną. Gdy państwa członkowskie posiadają wspólne instytucje państwowe mówimy o unii realnej. Wyróżnić możemy, także unie dynastyczne będące związkiem państw, w których panują przedstawiciele tej samej dynastii. Unie, o których będzie mowa były zawierane przez Koronę Królestwa Polskiego i Rzeczpospolitą Obojga Narodów w epoce nowożytnej. Okres, którym będę się zajmować mieści się w latach 1505-1795. W tym czasie Korona była w unii z Litwą, z Czechami i z Węgrami, a Rzeczpospolita z Francją, Siedmiogrodem, Szwecją i Saksonią.

Zacznę chronologicznie, a więc od unii polsko-litewskiej. Genezy powstania tej unii należy szukać w średniowieczu. Jakie były przyczyny jej zawarcia? Ważnym aspektem jest to, że w drugiej połowie XIV wieku Korona i Litwa miały wspólnego wroga w postaci Zakonu Krzyżackiego. Ponadto unia mogła rozwiązać kwestię spornych ziem: Rusi Halickiej, Podola i Wołynia. Zakończyć musiała niszczycielskie najazdy litewskie na polskie terytorium. Polacy liczyli, również na możliwość ekspansji gospodarczej na rozległe, słabo zaludnione ziemie Wielkiego Księstwa Litewskiego. Natomiast dla Litwy będącej ostatnim europejskim państwem pogańskim, oznaczała chrzest. Przyjęcie chrześcijaństwa w obrządku łacińskim otwierało Litwie okno na świat zachodni. Poza tym chrzest odbierał największemu wrogowi Litwy, Krzyżakom, główny argument do najazdów. Jednak mimo wspólnych interesów i obustronnych korzyści z ewentualnej unii, równie ważna była płęć władców Polski i Litwy. Tylko ich małżeństwo umożliwiło unię personalną, ponieważ zarówno królowa Polski Jadwiga nie miała żadnych praw dziedzicznych do tronu litewskiego, jak i wielki książę Jagiełło do tronu krakowskiego.

14 sierpnia 1385 roku wydano dokument nazywany unią w Krewie. Na jego mocy Jagiełło obiecywał poślubić Jadwigę, przyłączyć Wielkie Księstwo Litewskie do Korony i przyjąć chrzest. Największe kontrowersje budzi do dzisiaj użyte w dokumencie łacińskie słowo „applicare” {wcielić, przyłączyć}. Jego odmienna interpretacja sprzyjała sporom pomiędzy zwolennikami inkorporacji Litwy, a zwolennikami zachowania jej odrębności. Było to jedną z przyczyn odnawiania unii na bardziej szczegółowych i jasnych zasadach. Przykładami takich umów były: unia wileńsko-radomska z 1401 r., horodelska z 1413 r. czy krakowsko-wileńska z 1499 r. Z kolei w 1501 r. zawarto unię w Mielniku będącą nieudaną próbą złączenia Korony i Litwy unią realną. Do XVI w. udało się Litwie zachować pełną odrębność. Choć unia polsko-litewska była kilkakrotnie mocno rozluźniana, a nawet zrywana to jednak przetrwała.

Rok 1505 jest uznawany za umowny początek epoki nowożytnej w Polsce. Wtedy właśnie sejm w Radomiu uchwalił konstytucję „nihil novi”. Korona i Litwa były wówczas złączone unią personalną poprzez osobę Aleksandra Jagiellończyka. Rok później władca zmarł, a władzę nad oboma państwami przejął Zygmunt Stary. W I połowie XVI w. Litwini przyjęli polski podział administracyjny, system folwarczno-pańszczyźniany i sądowniczy, a także wzorując się na Polakach zwoływali sejmiki ziemskie. Ponadto Jagiellonowie nadawali przywileje bojarom litewskim w celu złamania dominującej tam pozycji magnatów. Wskutek

tego na Litwie ukształtował się stan szlachecki. Przemiany te położyły podwaliny pod próby integracji obu państw.

W 1548 r. zmarł Zygmunt Stary, a samodzielnym królem Polski i wielkim księciem Litwy został jego syn Zygmunt II August. To właśnie za jego panowania unię polsko-litewską mocno zacieśniono. Jednak na początku swoich rządów król, podobnie jak jego poprzednicy, nie popierał połączenia państw, którymi panował unią realną, ponieważ na Litwie był władcą dziedzicznym co sprawiało, że jego władza była tam szersza. W Koronie królów obierano na drodze elekcji, więc władza królewska była bardziej ograniczona. Jak więc doszło do zawarcia słynnej unii lubelskiej? Na zmianę decyzji Zygmunta II Augusta wpłynęła obawa, że po jego bezpotomnej śmierci unia polsko-litewska się rozpadnie. Dodatkowo unia realna skierowałaby uwagę Korony w stronę Inflant-głównego kierunku polityki króla. Innym czynnikiem była działalność ruchu egzekucyjnego. Jednym z postulatów jego działaczy była właśnie unia realna, która pozwoliłaby polskiej szlachcie na niczym nieograniczoną ekspansję gospodarczą na ziemię Wielkiego Księstwa Litewskiego. Poza tym liczone, że taki związek zniesie władzę dziedziczną Jagiellonów na Litwie, która zdaniem szlachty ograniczała demokrację szlachecką. Z kolei średnia i drobna szlachta litewska, dzięki zacieśnieniu relacji obu państw mogła uzyskać takie same przywileje jakie mieli Polacy. Uważano, że złamie to dominację w kraju możnych. Ponadto Litwę przybliżało do Polski rosnące zagrożenie ze strony Moskwy i Tatarów. Czynniki te sprawiły, że w 1568 r. władca zwołał sejm w Lublinie, którego głównym tematem była postać nowej unii. Strona polska zajmowała stanowisko radykalne. Polacy żądali inkorporacji Litwy do Korony. Sprzeciwiali się temu Litwini, którzy obawiali się utraty niezależności ich państwa i nie chcieli polskich osadników na swoim terytorium. Natomiast Zygmunt II August starał się wypracować rozwiązanie kompromisowe. Przełomem w rokowaniach okazało się opuszczenie obrad przez posłów litewskich na znak protestu przeciwko polskim postulatam. Wówczas król włączył do Korony województwa: podlaskie, wołyńskie, braclawskie i kijowskie. Decyzję tą podjął niezależny i dziedziczny władca Wielkiego Księstwa Litewskiego, więc sprzeciwienie się inkorporacji tych ziem nie wchodziło w grę. Zerwanie unii mogło spowodować utratę przez Litwinów majątków na przyłączonych do Korony terenach, więc posłowie powrócili dokończyć obrady sejmu. Zostały one zwieńczone uchwaleniem 1 lipca 1569 r. dokumentu nazywanego unią lubelską. Na jego mocy Korona i Wielkie Księstwo Litewskie utworzyły Rzeczpospolitą Obojga Narodów. Odtąd król zwoływał wspólny dla obu krajów sejm. W skład izby poselskiej i senatu wchodziłi zarówno przedstawiciele Polski i Litwy. Oznaczało to, że oba kraje będą prowadziły wspólną politykę zagraniczną. Ujednolicono, również monetę, i system celny. Zygmunt II August zrzekł się praw dziedzicznych do Wielkiego Księstwa Litewskiego. Postanowiono, że nowy władca będzie wybierany podczas wolnej elekcji przez Polaków i Litwinów. Zachowywał tytuł wielkiego księcia litewskiego, chociaż koronowany miał być tylko na króla Polski. Oba kraje zachowały odrębne urzędy centralne, skarb, wojsko, język urzędowy i prawo.

Unia przyniosła odmienne skutki dla Polaków i Litwinów. Polska szlachta czerpała olbrzymie zyski z nabywania i kolonizacji ziem włączonych do Korony. Powstawanie tam olbrzymich majątków ziemskich przyczyniło się do wzmocnienia pozycji magnatów. W przyszłości ekspansja gospodarcza Polaków na Ukrainę okazała się tragiczna w skutkach. Wyzysk miejscowej ludności różniącej się kulturowo i religijnie od polskich właścicieli

ziemskich był jedną z przyczyn wybuchu powstań kozackich. Inkorporacja ziem ruskich i ścisły związek z Litwą zmieniły, także kierunek polskiej polityki. Dążenia do odzyskania Śląska czy Pomorza Zachodniego zostały przesunięte na dalszy plan wobec polityki wschodniej. Środek ciężkości polskiej polityki został przesunięty mocno na wschód, gdzie Litwini nie byli w stanie sami stawić czoła nowym wyzwaniom, które przed nimi stanęły. Poza silnym sojusznikiem szlachta litewska zyskała te same przywileje co Polacy. Ponadto ożywione kontakty z lepiej rozwiniętą Koroną dawały Litwie szansę na szybszy rozwój. Unia spowodowała polonizację szlachty litewskiej, co spowolniło rozwój kultury i świadomości narodowej u Litwinów i Białorusinów. Na mocy unii lubelskiej powstało olbrzymie, wielonarodowe państwo zdolne odpierać ataki Rosji, Tatarów czy Turków, które przetrwało ponad 200 lat. Unia ta była różnie oceniana. Józef Gierowski pisał na przykład, że: „Była ona oparta na zasadzie kompromisu i porozumienia między obu partnerami, z których każdy wynosił pewne zyski i straty”. Z kolei Eugeniusz Mironowicz podkreślał przewagę Polaków w senacie i negatywne tego następstwa dla Litwy: „Gdy występowała sprzeczność interesów Polski i Litwy, Senat Rzeczypospolitej najczęściej podejmował decyzje korzystne dla Korony.”.

Ostatnim etapem w dziejach unii polsko-litewskiej było uchwalenie Konstytucji 3 maja w 1791 roku. Sama Ustawa rządowa nie poruszała bezpośrednio kwestii unii z Litwą. Mówiły natomiast o tym przepisy ją uzupełniające nazywane „Zaręczeniem Wzajemnym Obojga Narodów”, zatwierdzone przez Sejm Czteroletni 20 października 1791 roku. Na ich mocy Polska i Litwa miały mieć wspólny skarb i wojsko. W tym celu powołano wspólne dla obu krajów organy sejmowe: Komisję Wojskową Obojga Narodów i Komisję Skarbową Obojga Narodów. Przyczyną zawarcia unii na nowych warunkach była chęć zcentralizowania władzy oraz umocnienie związku łączącego Koronę z Litwą. Z kolei skutkiem była likwidacja odrębności obu państw i rzeczywiste związanie ich unią realną. W praktyce nie udało się do końca zrealizować postanowień Sejmu Wielkiego z powodu interwencji Rosji. W 1795 r. w wyniku III rozbioru Rzeczypospolitej Obojga Narodów, unia polsko-litewska została zerwana.

Kolejne dwie unie, którymi się zajmę były uniami dynastycznymi. Oznacza to, że związek, który łączył Koronę z Czechami i Węgrami opierał się na panowaniu w tych trzech krajach przedstawicieli dynastii Jagiellonów. Podobnie jak w przypadku unii polsko-litewskiej genezy tego związku należy szukać w późnym średniowieczu. Główną przyczyną powstania tych unii była bowiem polityka prowadzona przez Kazimierza Jagiellończyka. Król Polski podejmował starania osadzenia na tronach czeskim i węgierskim swoich synów. Władca powoływał się przy tym na dziedziczne prawa do tych królestw swojej żony Elżbiety Rakuszanki. Była ona siostrą zmarłego bezdzietnie w 1457 r. Władysława Pogrobowca, króla Czech i Węgier. Taka polityka była spowodowana chęcią zwiększenia prestiżu i potęgi dynastii Jagiellonów.

W roku 1571 r. syn Kazimierza Jagiellończyka Władysław zdobył tron czeski, a w 1490 r. węgierski. Od tego momentu do 1526 r. dynastia Jagiellonów łączyła unią dynastyczną cztery państwa: Polskę, Litwę, Czechy i Węgry. Następstwem tego związku była dominacja rodu Jagiellonów w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 1471-1526. Najważniejszym skutkiem wydają się jednak traktaty zawarte z Habsburgami, którzy także rościli sobie prawa do tronów Czech i Węgier. Na mocy najistotniejszego z nich-układu

wiedeńskiego z 1515 r.-Habsburgowie na rzecz zaprzestania wspierania Zakonu Krzyżackiego i Moskwy, otrzymali zapewnienie, że po wygaśnięciu męskiej linii czesko-węgierskich Jagiellonów odziedziczą po nich królestwa Czech i Węgier. Stało się to już w 1526 r. po śmierci Ludwika Jagiellończyka w bitwie pod Mohaczem. Tym samym unia dynastyczna pomiędzy Koroną a Czechami i Węgrami została zerwana.

Następna chronologicznie była unia Rzeczypospolitej z Francją. Po tym jak 21 lutego 1574 r. Henryk Walezy został koronowany na króla Polski, Rzeczpospolitą i Francję złączono unią dynastyczną, gdyż królem francuskim był wtedy brat Henryka Karol IX. Bezpośrednią przyczyną wstąpienia na tron polski Walezego była wolna elekcja z 1573 roku. Decydującą rolę w elekcji odegrało poparcie udzielone królewiczowi przez siostrę Zygmunta II Augusta Annę Jagiellonkę oraz zabiegi posła francuskiego Montluca, który dzięki znakomitym przemowom i przekupstwu zjednał Walezjuszowi większość szlachty. Po śmierci Karola IX, Henryk Walezy uciekł z Polski i koronował się 13 lutego 1575 r. na króla Francji. Od tego momentu Rzeczpospolita i Francja były złączone unią personalną. Polacy żądali powrotu króla do kraju. Walezjusz nie wrócił wskutek czego został zdetronizowany w maju 1575 r., a unia została zerwana. Głównym jej efektem była kompromitacja Rzeczypospolitej w wyniku ucieczki z kraju władcy.

W odróżnieniu od wcześniej wymienionych unii, unia polsko-francuska nie była spowodowana umową dwóch narodów czerpiącego z takowego związku obopólne korzyści, ani polityką dynastyczną żadnego władcy. Wynikała ona z nowego sposobu obierania na tron królów-wolnej elekcji. Choć korona polska w praktyce była elekcyjna od panowania Władysława Jagiełły to dla polskiej szlachty wydawało się oczywiste, że należy koronować Jagiellona, aby podtrzymać unię z Litwą. Po unii lubelskiej, gdy Korona i Wielkie Księstwo Litewskie stały się jednym państwem, a ostatni męski przedstawiciel dynastii Jagiellonów zmarł, przed szlachtą otworzyły się nowe możliwości wybierania królów. Doprowadzi to do powstania, oprócz unii polsko-francuskiej, jeszcze trzech innych.

Po detronizacji Henryka Walezego doszło do podwójnej elekcji. Prymas Uchański bez porozumienia ze szlachtą ogłosił królem cesarza Maksymiliana II. Oburzona szlachta na czele z Janem Zamoyskim wysunęła pomysł powołania na tron Anny Jagiellonki i związania jej małżeństwem z księciem siedmiogrodzkim Stefanem Batorem. Chęć koronacji Anny Jagiellonki była podyktowana głównie tradycyjnym przywiązaniem do dynastii Jagiellonów. Natomiast wybór Batorego, który był lennikiem sułtana osmańskiego mógł uchronić Rzeczpospolitą przed niepożądanym konfliktem z potężnym państwem tureckim. Bardziej zdecydowane działania zwolenników Anny Jagiellonki i Stefana Batorego doprowadziły do ich małżeństwa i koronacji w 1576 roku. Rzeczpospolita i Siedmiogród zostały złączone unią personalną poprzez osobę Stefana Batorego. Polsce związek ten przyniósł bezpieczeństwo południowej granicy, a Siedmiogrodowi zwiększenie wysokości trybutu płaconego Imperium Osmańskiemu, co było ceną za udzielenie pozwolenia Stefanowi Batoremu na koronację. Innym skutkiem unii było wykorzystanie piechoty węgierskiej ściągniętej z Siedmiogrodu w wojnach z Rosją. Unia trwała od 1576 r. do śmierci Batorego w 1586 roku.

W 1587 r. ponownie doszło do podwójnej elekcji. Jednym z elektów był Habsburg, brat cesarza Rudolfa II Maksymilian, a drugim królewicz szwedzki Zygmunt III Waza. O koronacji Szweda zdecydowało jego szybkie przybycie do Polski. Rzeczpospolita została złączona unią dynastyczną ze Szwecją, w której panował ojciec Zygmunta Jan III Waza. Aby

unia nie została niemalże od razu zerwana, było trzeba jeszcze pokonać Habsburgów nie pogodzonych z przegraniem rywalizacji o tron polski. Kwestia ta została rozwiązana dzięki zwyciężeniu armii cesarskiej w bitwie pod Byczyną i podpisaniu traktatu bytomsko-będzińskiego. W 1592 r. zmarł król Szwecji Jan III, a jego następcą został Zygmunt III Waza. Rzeczpospolita i Szwecja zostały związane unią personalną. Zerwano ją już w 1599 r. w wyniku detronizacji Zygmunta III z tronu szwedzkiego. Unia dynastyczna istniała nadal, ponieważ nowym władcą Szwecji był stryj Zygmunta Karol IX Sudermański po, którym panowali Gustaw II Adolf Waza i Krystyna Wazówna. Natomiast w Polsce na tron po Zigmuncie III kolejno wstępował jego synowie: Władysław IV i Jan Kazimierz. Unia dynastyczna została zatem zerwana dopiero w 1654 r. po abdykacji Krystyny Wazówny z tronu szwedzkiego. Najważniejszym skutkiem unii były wojny polsko-szwedzkie, które rozpoczęto niedługo po zerwaniu unii personalnej. Głównym powodem rozpoczęcia pierwszej z nich były dążenia Zygmunta III Wazy do odzyskania tronu szwedzkiego. Aby wszcząć wojnę król postanowił inkorporować Estonię należącą wówczas do Szwecji, a którą obiecał wcielić do Rzeczypospolitej w pacta conventa. Zarówno Zygmunt III Waza, jak i jego synowie obierani na drodze wolnej elekcji na królów Polski rościli sobie pretensje do korony szwedzkiej. Powodowało to napięte stosunki z władcami Szwecji i było jedną z przyczyn konfliktów zbrojnych, które w ostatecznym rozrachunku doprowadziły do utraty przez Rzeczpospolitą Inflant oraz wyniszczenia kraju podczas „potopu szwedzkiego”. Za skutek unii uznać można, także przeniesienie stolicy do Warszawy, z której Zygmunt III Waza mógł lepiej zajmować się sprawami szwedzkimi.

Unia personalna pomiędzy Rzeczpospolitą i Szwecją trwała od 1592 r. do 1599 r., a dynastyczna w latach 1592-1654. Zamiast pokoju przyniosła długotrwałe i katastrofalne dla Polski wojny. Zygmunt III Waza próbował użyć Rzeczypospolitej jako narzędzia do odzyskania dziedzicznego królestwa.

Unia personalna z Saksonią, tak jak trzy poprzednie spowodowana była obraniem na króla Polski obcego władcy. Został nim elektor saski August II, chociaż na polu elekcyjnym na króla wybrano księcia francuskiego Ludwika Contiego. O koronacji Sasa zdecydowało jego szybkie przybycie do Polski. Polacy liczyli na duże korzyści polityczne i gospodarcze dzięki związkowi z o wiele lepiej rozwiniętym państwem. Ważne było, również przejście Augusta II, z luteranizmu na katolicyzm. Okazało się, że unia największe korzyści przyniosła właśnie Augustowi II, który stał się najpotężniejszym elektorem w cesarstwie. Polska została przez swojego króla wciągnięta w III wojnę północną, która doprowadziła do zrujnowania polskiej ekonomii i utraty suwerenności przez Rzeczpospolitą. W trakcie tej wojny, w 1704 r. unia polsko-saska została zerwana w wyniku obrania na króla Polski Stanisława Leszczyńskiego pod naciskiem władcy Szwecji. August II został przywrócony na tron z łaski cara Piotra I. Od tej pory władcy Rosji regularnie będą ingerować w wewnętrzne sprawy Rzeczypospolitej.

Unię polsko-saską zerwano po raz drugi w 1733 roku, gdy po śmierci Augusta II szlachta obrała na króla Stanisława Leszczyńskiego. Błyskawicznie ją jednak odnowiono w wyniku interwencji wojsk rosyjskich i przymusowej elekcji Augusta III Sasa. Nowy władca, który zaniedbywał sprawy polskie przyczynił się do pogłębienia anarchii panującej w Rzeczypospolitej. Pomimo sporych nadziei unia polsko-saska doprowadziła do upadku

znaczenia Polski na arenie międzynarodowej i zapanowania chaosu w państwie. Trwała z dwoma przerwami do 1763 r.

Podsumowując, w epoce nowożytnej Korona podtrzymywała unię personalną zawartą jeszcze w średniowieczu z Litwą oraz w wyniku polityki Jagiellonów została złączona unią dynastyczną z Czechami i Węgry. Ta druga unia dość szybko się rozpadła, a w wyniku unii polsko-litewskiej powstało nowe państwo: Rzeczpospolita Obojga Narodów. Rzeczpospolita z powodu specyficznego ustroju, aż czterokrotnie zawierała unię z innymi państwami. Były to Francja, Siedmiogród, Szwecja i Saksonia. Królowie Polski pochodzący z tych państw używali Rzeczypospolitej jako narzędzia do realizacji swojej polityki, często nie przynoszącej krajowi żadnych korzyści, a wręcz szkody. Historia unii Rzeczypospolitej, kończy się wraz z III rozbiorem i zerwaniem unii polsko-litewskiej.

Paweł Sieńczuk , Kl.II

II Liceum Ogólnokształcące z Dodatkową Nauką Języka Białoruskiego w Hajnówce

Bibliografia

---

1. Baczkowski Krzysztof, *Dzieje Polski późnośredniowiecznej*, wyd. Fogra, Kraków 1999
2. Biber Tomasz, Leszczyński Maciej, *Poczet władców Polski*, wyd. Publicat,
3. Davis Norman, *Boże igrzysko. Historia Polski tom 1*, wyd. Znak, Kraków 1994
4. Galik Piotr, Klint Paweł, *Zrozumieć przeszłość część 2*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2019
5. Gierowski Józef, *Historia Polski 1505-1764*, wyd. WSiP, Warszawa 1984
6. Jasienica Paweł, *Polska Jagiellonów*, wyd. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1990
7. Kowalewski Krzysztof, Kulesza Ryszard, *Zrozumieć przeszłość część 1*, , wyd. Nowa Era, Warszawa
8. Łepkowski Tadeusz, *Słownik historii Polski*, wyd. Wiedza Powszechna, Warszawa 1969
9. Marcinek Roman (red.), *Poczet władców Polski*, wyd. Olesiejuk
10. Mironowicz Eugeniusz, *Historia Białorusi*, wyd. Orthdruk, Białystok 2001
11. Samsonowicz Henryk, *Historia Polski do 1795*, wyd. WSiP, Warszawa 1985
12. Wyczański Andrzej, *Polska w epoce odrodzenia*, wyd. Wiedza Powszechna, Warszawa 1986
13. Wyrozumski Jerzy, *Historia Polski do 1505*, wyd. WSiP, Warszawa 1984
14. Żaryn Jan (red.), *wSieci Historii, Nr 5*, wyd. Fratria, Warszawa maj 2018